

„Wychowanie w Rodzinie” t. X (2/2014)

Witold CHMIELEWSKI

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Czesław Wycech jako kreator polityki oświatowo-wychowawczej

Czesław Wycech as the Creator of Educational Policy

Streszczenie

Czesław Wycech, jako minister oświaty w Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej, podjął szereg inicjatyw mających na celu usprawnienie organizacji funkcjonowania oświaty w powojennej Polsce. Wiele uwagi poświęcił ukształtowaniu podziału terytorialnego administracji szkolnej. Postawił sobie za cel doprowadzenie do pełnej realizacji obowiązku szkolnego. Poprawił strukturę szkolnictwa powszechnego, zniósł trzystopniową organizację tych szkół i ustanowił klasy jednoroczne. Wprowadził do szkół powszechnych przejściowe programy nauczania o zmienionej częściowo treści. Przystąpił do działań zmierzających do zwiększenia liczby szkół średnich i zawodowych oraz upowszechnienia wychowania przedszkolnego. Podjął próbę uspołecznienia zarządzania oświatą na szczeblu gmin i powiatów. Wystąpił z ważnymi inicjatywami ustawodawczymi, zmierzającymi do kompleksowego zreformowania polskiego systemu oświaty i wychowania. Dążył do uruchomienia w sprzyjających warunkach ósmej klasy szkoły powszechnej. Doskonalił system edukacji kształcenia nauczycieli. Pragnął wychować młode pokolenie Polaków na miarę współczesnych potrzeb.

Słowa kluczowe: reforma szkolna, organizacja szkół, usamorządowienie oświaty, administracja szkolna.

Abstract

Czesław Wycech as education minister in the Interim Government of National Unity had taken a number of initiatives aimed at improving the functioning of the or-

ganization of education in post-war Poland. He devoted much attention to shaping the territorial division of the school administration. He set himself a target of fully implementing compulsory education. He improved the structure of elementary education, abolished the three-level organization of these schools and established one-year classes. He introduced into elementary schools transitory curricula with partially revised content. He joined the efforts to increase the number of secondary and vocational schools and to popularize pre-school education. He attempted to organise educational management at the level of districts and counties. He came up with some important legislative initiatives, aimed at a comprehensive reform of the Polish system of education. He aspired to open under favourable conditions, the eighth grade of elementary school. He kept improving the teachers' training system in Poland. He wanted to educate the young generation of Poles according to contemporary needs.

Keywords: school reform, organization of schools, self-governing education, school administration.

Czesław Wycech zajmuje ważne miejsce w historii polskiej oświaty. Był z nią mocno związany niemal przez całe swoje życie zawodowe. Zajmował różne stanowiska i piastował odpowiedzialne funkcje. W okresie międzywojennym był nauczycielem w szkołach powszechnych w Małozewie, Wilczogębach, Węgrowie, Włodawie i Chojnicach. Od początku swej pracy zawodowej związał się z ruchem ludowym i młodzieżowym oraz aktywnie działał w Związku Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, a następnie Związku Nauczycielstwa Polskiego (był między innymi prezesem Zarządu Okręgu tych związków w Lublinie). Przez wiele lat był członkiem Zarządu Głównego ZNP w Warszawie¹.

Po wybuchu drugiej wojny światowej wszedł w październiku 1939 roku w skład tzw. „centralnej piątki” Tajnej Organizacji Nauczycielskiej (ten konspiracyjny kryptonim przyjął na czas okupacji Związek Nauczycielstwa Polskiego), która kierowała pracą związku podczas okupacji. Reprezentował TON w Międzystowarzyszeniowej Komisji Porozumiewawczej Organizacji i Stowarzyszeń Nauczycielskich, której zadaniem miało być tworzenie i koordynowanie tajnego nauczania i udzielanie pomocy nauczycielom².

Najważniejszym jednak zadaniem realizowanym przez niego w czasie okupacji było koordynowanie pracą Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Kraj. Na tym stanowisku w wydatnym stopniu przyczynił się do rozwoju na dużą skalę tajnego nauczania. Kierowany przez niego DOiK nawiązał kontakt z polskim środowiskiem oświatowym w Wielkiej Brytanii i zajął stanowisko w sprawie ideału wychowawczego oraz kierunku

¹ B. Grześ (red.), *100 lat ZNP. Ludzie, fakty, sprawy, wydarzenia*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP Spółka z o.o., Warszawa 2005, s. 469.

² Tenże, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni po współczesność*, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii Eksploatacji, Radom 2000, s. 74.

rozwoju szkolnictwa zawartego w przemówieniu księdza Zygmunta Kaczyńskiego – ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego w rządzie Stanisława Mikołajczyka na posiedzeniu Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie 17 lutego 1944 r.³

W styczniu 1945 roku bliski współpracownik Wycecha w DoiK, Waclaw Schayer, spotkał się w Krakowie z ministrem oświaty w Rządzie Tymczasowym – Stanisławem Skrzyszewskim. W trakcie rozmowy przedstawiciel podziemnych władz oświatowych poinformował ministra o organizacji i pracy DOiK⁴. Związek Nauczycielstwa Polskiego wznowił jawną działalność 6 lutego. Organizacja nauczycielska określiła swoją pozycję wobec rządu polskiego w Londynie i podjęła rozmowy na temat własnej działalności w wolnej Polsce z Międzypartyjną Komisją Nauczycielską, zdominowaną przez Polską Partię Robotniczą. Po rozmowie delegacji ZNP ze Stanisławem Skrzyszewskim 13 kwietnia 1945 r. ukonstytuował się Zarząd Główny związku. Jego prezesem został Wycech. Na tym stanowisku nie tylko dbał o sprawy zawodowe nauczycieli i poprawę ich bytu materialnego, ale także, wraz z całą organizacją, z dużym zaangażowaniem uczestniczył w odbudowie i uruchamianiu polskiego szkolnictwa po wojnie. Całą dotychczasową pracą i działalnością udowodnił swoje oddanie sprawom oświaty⁵.

W utworzonym, w rezultacie rozmów moskiewskich w czerwcu 1945 roku Tymczasowym Rządzie Jedności Narodowej, Wycech został z ramienia obozu politycznego, związanego ze Stanisławem Mikołajczykiem, ministrem oświaty (28 lipca 1945 r. – 2 lutego 1947 r.). Na tym stanowisku wykazał wiele inicjatyw w zakresie odbudowy szkolnictwa i administracji szkolnej. Kilkunastomiesięczny okres kierowania Ministerstwem Oświaty zaznaczył się dynamicznym rozwojem i wprowadzeniem wielu ważnych rozwiązań w dziedzinie oświaty.

Oceniając z perspektywy czasu swoje rządy na tym stanowisku pisał:

„[...] objąwszy stanowisko Ministra Oświaty przystąpiłem do realizowania tez ZNP jak i Zjazdu Łódzkiego⁶ i muszę podkreślić, że mimo trudności zrobiliśmy duży krok naprzód w dziedzinie reformy szkolnej. [...] podjęliśmy pracę na całym froncie, a nie tylko na odcinku szkoły powszechnej,

³ *Oświata i kultura w Polsce Powojennej. Wytyczne polityki kulturalno-oświatowej Ministerstwa WRiOP według exposé wygłoszonego przez ministra WRiOP ks. Pralata Zygmunta Kaczyńskiego na posiedzeniu Rady Narodowej w dn. 17 lutego 1944*, „Nauka i Wychowanie” [Londyn] 1944, nr 5; *Oświadczenie Kraju (opinia Departamentu Oświaty i Kultury)*, „Wiadomości Nauczycielskie” 1944, nr 11–12, s. 103–107.

⁴ W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna w latach 1944–1950*, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2010, s. 159.

⁵ Tamże, s. 175.

⁶ Szerzej na temat całego ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi i postulatów ZNP zob. w: S. Świdwiński (red.), *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18–22 czerwca 1945*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1945.

o który toczy się dyskusja w prasie. Dużą przywiązuje się wagę i znaczenie do szkoły powszechnej, bez zrozumienia, że innych odcinków nie można zaniedbywać, lecz należy iść szerokim frontem”⁷.

Zwłaszcza to ostatnie zdanie stanowiło zapowiedź rozległych działań w zakresie reformowania szkolnictwa polskiego.

Czesław Wycech pierwsze swoje przemówienie do kuratorów okręgów szkolnych, na naradzie 19 grudnia 1945 r., poświęcił określeniu kierunków pracy ideowo-wychowawczej w szkolnictwie, w warunkach zachodzących przeobrażeń w życiu państwa i narodu polskiego. Stwierdził, że w pracy dydaktyczno-wychowawczej należy uwzględniać:

„[...] trzy dziejowe prawdy: zmianę siedliska narodowego [przesunięcie granic Polski ze wschodu na zachód – przyp. W.Ch.], powiązanie Polski ze Związkiem Radzieckim i państwami słowiańskimi oraz ukształtowanie się nowego oblicza narodu–ludu, jako przeciwstawienie narodu o charakterze burżuazyjnym z czego muszą wynikać i zadania społeczno-wychowawcze dla szkół. Wobec tego co zaszło i zachodzi szkoła nie może wychowywać i uczyć po staremu”⁸.

Wśród najpilniejszych celów i zadań stojących przed Wycechem do realizacji należy wymienić przede wszystkim kwestię ostatecznego ukształtowania podziału terytorialnego administracji szkolnej. Nowy minister, obejmując kierownictwo resortu oświaty, zastał już uformowaną strukturę terenowej administracji szkolnej, zwłaszcza we wschodniej i środkowej części Polski w nowych granicach. Pewnych uzupełnień wymagało tylko należyte rozmieszczenie inspektoratów szkolnych w okręgach szkolnych, położonych na ziemiach zachodnich i północnych oraz ostateczne ustalenie granic niektórych okręgów – zwłaszcza szczecińskiego, gdańskiego i wrocławskiego. Istotny wpływ na sprawne rozwiązanie tych kwestii miała prawidłowa polityka kadrowa w zakresie obsady stanowisk kuratorów. W jej rezultacie z nominacji Wycecha kuratorami w lipcu, sierpniu i wrześniu 1945 roku zostali: Oskar Kotula – Katowice (po niespodziewanej śmierci Jana Smolenia), Jan Dębski – Wrocław, Józef Kania – Szczecin, Zygmunt Szulczyński – Olsztyn, Czesław Skopowski – Toruń (okręg pomorski), Teofil Wojeński – Warszawa i w Łodzi – Stanisław Trojanowski. Na uwagę zasługuje również powołanie na kuratora w Krakowie znane-

⁷ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Dział Rękopisów (dalej: Boss.), zespół: Archiwum Czesława Wycecha, akcesja (dalej: ACW), sygn. 31/78, Cz. Wycech, *Sprawa reformy ustroju oświatowego*. Część cytatu podaje za: W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 250.

⁸ Tamże, sygn. 146/76, Cz. Wycech, *Zapiski Prezesa ZNP i Ministra Oświaty 1945–1947 (materiały dodatkowe w sprawie reformy oświaty)*, t. I, Warszawa 1969.

go pracownika administracji szkolnej – Włodzimierza Gałęckiego⁹. Pozostali kuratorzy w drugiej połowie 1945 roku byli z nominacji Skrzyszewskiego. W 1946 roku, 5 września, unormowano podział kraju na okręgi szkolne. Utworzono 14 okręgów, które pokrywały się z granicami województw. Warszawa i Łódź nie stanowiły odrębnych jednostek administracji szkolnej¹⁰. Ujednolicono strukturę organizacyjną kuratoriów okręgów szkolnych, tworząc w nich dziewięć wydziałów oraz trzy referaty i Centralną Bibliotekę Pedagogiczną. Niektóre kuratoria powołały dodatkowe referaty, np. w Gdańsku referaty statystyki i budowlany¹¹.

Zatroszczono się również o ukształtowanie sieci inspektoratów szkolnych i unormowanie ich organizacji. Na każdy powiat przypadał jeden inspektorat. Miasta na prawach powiatów miały wspólny inspektorat szkolny z powiatem ziemskim. Kompetencje inspektora szkolnego obejmowały realizację powszechnego nauczania i wychowania szkolnego oraz przedszkolnego, oświatę i kulturę dorosłych, nadzór nad rejestracją dzieci i młodzieży, podlegającej obowiązkowi przedszkolnemu, organizowanie akcji opieki nad dzieckiem, utrzymywanie kontaktu z organami państwowymi i samorządowymi¹². Wycech i jego współpracownicy włożyli wiele wysiłku w dobór i stabilizację kadry kierowniczej inspektoratów szkolnych. Nie udało się jednak w ciągu kilkunastu miesięcy sprawowania władzy obsadzić wszystkich stanowisk, a rozporządzenie ministra oświaty o podziale okręgów na obwody szkolne ukazało się 8 listopada 1946 r. Na ich czele stanęli inspektorzy szkolni¹³.

Podział terytorialny powiatowej administracji szkolnej, nieznacznie modyfikowany, przetrwał przez wiele lat. Zasługi Wycecha w stabilizacji i organizacji władz oświatowych szczebla okręgowego i powiatowego są ogromne i mało doceniane, wręcz zapomniane. Minister wielokrotnie wypowiadał się na temat jakości pracy. Doceniał rolę administracji szkolnej, chociaż miał nieraz na jej temat zdanie krytyczne. Uważał, że:

„[...] administracja szkolna powołana jest do organizowania szkolnictwa, ułatwiania pracy szkole i nauczycielowi, inicjowania nowych poczynań i myśli w szkolnictwie, kontrolowania pracy nauczyciela. Czynności te

⁹ W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 199. Kuratorami mianowanymi jeszcze przez Stanisława Skrzyszewskiego byli w tym czasie: Franciszek Krzemień-Ojak – Lublin, Karol Strzałkowski – Poznań, Eugenia Krassowska – Białystok, Jan Młynarczyk – Gdańsk, Stanisław Steczeń – Kielce, Artur Kopacz – Rzeszów.

¹⁰ S. Białas, *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Księgarnia – Wydawnictwo – Skład Nut. Wiedza. Zawód. Kultura, Tadeusz Zapiór i S-ka, Kraków 1950, s. 24, 25.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 32–36.

¹³ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 8 listopada 1946 r. o podziale okręgów szkolnych na obwody szkolne. Załącznik do rozporządzenia: Wykaz obwodów szkolnych, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Dz.U. RP) 1947, nr 12, poz. 48.

może spełniać z tym większym pożytkiem i skutkiem, o ile zbytnio nie oddalona jest od ducha szkoły, o ile wyczuwa jego dążenia i potrzeby. Administracja szkolna rekrutuje się na ogół ze stanu nauczycielskiego. [...] Powołanie nauczyciela na stanowiska kierownika, członka urzędowej komisji, inspektora itd. jest dużym wyróżnieniem i jeśli człowiek jest mało krytyczny nabiera o sobie wielkiego mniemania. [...] opinia nauczycielska powiada, że staje się wielkim człowiekiem – dumny z władzy”¹⁴.

Dalej Wycech podaje, że prawdziwy autorytet opiera się na osobowości człowieka, a nie wypływa z zajmowanego stanowiska. Zasługą jego i najbliższych współpracowników było to, że przy powoływaniu do pracy kadry do pracy w administracji szkolnej i na stanowiska kierownicze w szkołach kierowano się kwalifikacjami zawodowymi kandydatów, ich postawą moralną i obywatelską, a nie przynależnością partyjną i poglądami politycznymi. Realizacja tych prostych, oczywistych zasad nabiera szczególnego znaczenia, gdy porówna się ją z kryteriami polityki kadrowej, nakreślonej przez ministra oświaty Skrzyszewskiego, kontynuowanej w mniejszym lub większym stopniu w okresie całego istnienia PRL.

Od samego niemal początku sprawowania urzędu ministra oświaty Wycech oskarżany był o zaniechanie realizacji uchwał Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi. Zarzucano nowemu ministrowi, że nie podejmuje działań zmierzających do wprowadzenia 8-klasowej szkoły zawodowej, jednolitej na wsi i w mieście, zbyt powolnie demokratyzuje system szkolnictwa, nie realizuje zasady powszechności, bezpłatności, publiczności i jednolitości, nie wprowadza głębokich zmian programowych w nauczaniu na tzw. podstawach naukowych i mało uwagi poświęca wychowaniu młodego pokolenia. Szczególnie ostre zarzuty pod tym względem formułował wiceminister oświaty z ramienia PPR Władysław Bieńkowski i dyrektor Departamentu Reformy Szkolnej (przekształconego później w Departament Reformy Szkolnej i Wychowania) Żanna Kormanowa¹⁵.

Tymczasem Wycech i jego najbliżsi współpracownicy podjęli na dużą skalę trud przemyślanej i dobrze umotywowanej reformy szkolnej, przekraczającej znacznie swoimi rozmiarami postulaty zawarte w uchwałach łódzkiego zjazdu. Zdaniem Wycecha nad uchwałami tego zjazdu zaciążył ujemnie nadmierny pośpiech przy jego organizacji i brak kompetencji u osób referujących podczas

¹⁴ Boss, ACW, sygn. 35/78, Opracowanie bez tytułu z około 1945 roku.

¹⁵ Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół: Komitet Warszawski Polskiej Partii Robotniczej, sygn. 182, Protokół posiedzenia komórki PPR w Ministerstwie Oświaty w dn. 22 IX 1945 r., k. 14–16. W przemówieniu wygłoszonym na zjeździe w Łodzi Bieńkowski przedstawił koncepcję szkoły 11-letniej (kurs podstawowy, klasy I–V, średni niższy, gimnazjalny, klasy VI–VIII, licealny, klasy IX–XI). Do propozycji tych Wycech odnosił się krytycznie, por.: Boss, ACW, sygn. 146/7/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II..., dz. cyt.

obrad zagadnienia reformy szkolnej (Stanisława Skrzeszewskiego, Żanny Kormanowej i Władysława Bieńkowskiego). Ministerstwo Oświaty opracowało tezy i wnioski na zjazd, a także dobrało według własnego klucza jego uczestników, których nazwano delegatami. Decyzje o zwołaniu zjazdu podjęto dopiero 18 kwietnia 1945 r., a 5 maja 1945 r. dostarczono kuratoriom tezy referatów na temat zasad reformy ustroju szkolnego i zmian. Prace przygotowawcze do zjazdu prowadzono z pominięciem Związku Nauczycielstwa Polskiego. Dopiero 21, 28 i 30 maja Kormanowa zreferowała niektóre problemy zawarte w materiałach zjazdowych na posiedzeniach Komisji Reformy Ustroju Szkolnego przy Wydziale Pedagogicznym ZNP. W czasie zjazdu Wycech najpewniej już wiedział, że zostanie ministrem oświaty i być może dlatego ogłoszony przez niego referat nie dotyczył reformy szkolnej, lecz zadań nauczyciela w najbliższym okresie¹⁶.

Stanowisko ZNP w kwestii reformy szkolnictwa przedstawił na zjeździe wiceprezes Kazimierz Maj¹⁷. Do tez zawartych w tym referacie nawiązywały doniosłe inicjatywy ustawodawcze Ministerstwa Oświaty pod kierownictwem Wycecha. Do prac nad nimi doszło stosunkowo szybko, bowiem już 7 sierpnia 1945 r. jeden z najbliższych współpracowników ministra, wspomniany już, dr Schayer – dyrektor Departamentu Szkolnictwa Ogólnokształcącego na posiedzeniu Komisji Oświatowej Krajowej Narodowej wniósł pod obrady cztery projekty dekretów: „O organizacji, utrzymywaniu i budowie szkół powszechnych”; „O zakładaniu i utrzymywaniu przedszkoli”; „O szkołach dokształcających”; „O bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi”¹⁸.

W projekcie w sprawie szkół powszechnych zaakcentowano m.in. obowiązek uczęszczania dzieci do szkoły, mieszkających w promieniu 4 km, przedłużenie czasu obowiązku szkolnego, utworzenie tymczasowej sieci skróconych szkół stopnia średniego, nadanie placówkom oświatowym charakteru publicznego, zmniejszenie liczby dzieci w klasie, przypadających na jednego nauczyciela¹⁹. W dyskusji nad projektem dekretu podkreślano potrzebę wprowadzenia co najmniej ośmioletniej szkoły powszechnej²⁰.

Kolejny projekt aktu prawnego – dekret w sprawie przedszkoli – przenosił zadanie ich zakładania i ciężar utrzymania na samorządy; państwo miało pełnić tu tylko nadzór. Wprowadzał powszechny obowiązek wychowania przedszkolnego.

Ostatni z diskutowanych na Komisji Oświatowej KRN 7 sierpnia projekt dekretu podejmował kwestię zorganizowania ogólnokrajowej sieci bibliotek²¹.

¹⁶ Boss, ACW, sygn. 146/7/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II..., dz. cyt.

¹⁷ S. Świdwiński (red.), *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy...*, dz. cyt., s. 96–110.

¹⁸ W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 239.

¹⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), zespół: Krajowa Rada Narodowa (dalej: KRN), sygn. 42, Sprawozdanie z komisji oświatowej (posiedzenie dn. 7 VIII 1945 r.), k. 1, 2.

²⁰ Tamże, Sprawozdanie z komisji oświatowej (posiedzenie dn. 21 VIII 1945 r.).

²¹ Tamże, Sprawozdanie z komisji oświatowej (posiedzenie dn. 7 VIII 1945 r.), k. 1, 2.

Projekt dekretu w sprawie szkół doksztalających, w kontekście całego szkolnictwa zawodowego, rozpatrywano później. Intensywne, trwające ponad 10 miesięcy prace Ministerstwa Oświaty i Komisji Oświatowej KRN nad projektami dekretów, a zwłaszcza powstałym nieco później głównym aktem prawnym „O organizacji publicznego systemu oświaty i wychowania narodowego” (pierwsza redakcja tego dokumentu brzmiała „Dekret o systemie publicznego wychowania narodowego”²²), wielokrotnie uzupełnianie treści poszczególnych dokumentów, podjęcie konsultacji z partiami politycznymi, ministerstwami, organizacjami młodzieżowymi i ZNP, zaowocowało wprowadzeniem na posiedzenie Rady Ministrów 27 czerwca 1946 r. czterech dekretów, w tym o systemie oświaty i szkołach powszechnych w brzmieniu jak powyżej oraz „O organizacji, utrzymywaniu i budowie publicznych przedszkoli” i „O organizacji, zakładaniu i utrzymywaniu średnich szkół zawodowych”²³.

W uzasadnieniu do tych projektów Wycech mówił podczas obrad rządu o:

„[...] usunięciu istniejących braków i błędów w organizacji szkolnictwa, usunięciu skutków wojny, konieczności przebudowy struktury społeczno-gospodarczej społeczeństwa oraz o zadaniach w zakresie upowszechniania oświaty i kultury. Dekrety mówiły o fakultatywnym upowszechnianiu wychowania przedszkolnego, budowie jednakowej szkoły powszechnej dla wsi i miasta, o powszechnym średnim kształceniu zawodowym. Według przedłożonych obliczeń do realizacji tych założeń w ciągu dziesięciu lat kadre nauczycieli i wychowawców trzeba było zwiększyć do 177 tys. etatów, wówczas [w czerwcu 1946 roku – przyp. W.Ch] było 103 500 nauczycieli, brakowało 73 500 nauczycieli, w tym 23 500 w przedszkolach, 32 000 nauczycieli w szkolnictwie powszechnym, 4 000 nauczycieli w szkołach licealnych, 12 000 w szkolnictwie zawodowym, 1 000 w licealnym szkolnictwie zawodowym, 1 000 w kształceniu nauczycieli. [...] Ministerstwo Finansów miało wątpliwości co do dużych wydatków na reformę szkolnictwa. Z uprzednich rozmów z przedstawicielami PPR ([Władysław] Bieńkowski, [Żanna] Kormanowa, [Stefan] Żółkiewski, [Eustachy] Kuroczko), PPS ([Edward] Osóbka-Morawski i [Halina] Kuczowska oraz SL ([Władysław] Kowalski, [Wilhelm] Garnarczyk, [Karol] Kurpiewski), wynikało, że partie Bloku Demokratycznego popierają projekt reformy. Tymczasem na Radzie Ministrów zabrał głos wicepremier Władysław Gomułka, sekretarz generalny PPR i oświadczył, że merytorycznie zgadza się z zasadami reformy, ale uważa projekt za nierealny z uwagi na możliwości finansowo-gospodarcze państwa. Zniszczony i nie odbudowany jeszcze kraj nie może ponosić tak dużych świadczeń na oświatę. Zaproponował zdjęcie projektów z porządku dziennego i odłoże-

²² Tamże, sygn. 43, I redakcja projektu, 35 egzemplarzy. Dekret o systemie publicznego wychowania narodowego, k. 253.

²³ W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 243.

nie reformy na okres późniejszy, gdy pozwolą na to możliwości finansowo-gospodarcze. Przychylił się do tego premier Osóbka-Morawski [...]”²⁴.

Fakt ten uznał Wycech za swoją dużą porażkę. Mimo niesprzyjających warunków kontynuowano jednak do pierwszych miesięcy 1947 roku pracę nad głównym projektem odrzuconego aktu prawnego, nadając mu nazwę: „Ustawa o organizacji oświaty i wychowania”²⁵.

Kierunki proponowanych reform oświatowych znalazły poparcie tak wybitnych uczonych polskich, jak: prof. Tadeusz Kotarbiński – rektor Uniwersytetu Łódzkiego i prof. Walery Goetel – rektor Akademii Górniczej w Krakowie²⁶. Nie znajdowały natomiast aprobaty w kierownictwie PPR. Pomijano je milczeniem, uparcie odwołując się do uchwał zjazdu łódzkiego. Propozycje Ministerstwa Oświaty z 27 czerwca 1946 r. w znacznym stopniu zostały uwzględnione dopiero w ustawie z 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania²⁷.

W polityce oświatowej Czesława Wycecha ważne miejsce zajmowała kwestia systemu zarządzania szkolnictwem. Minister był zwolennikiem odciążenia państwa od całkowitej odpowiedzialności za sprawy oświatowe. Będąc dyrektorem Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu Rzeczypospolitej na Kraj uważał, że ten sposób kierowania szkolnictwem nie sprawdził się w okresie międzywojennym i był jedną z głównych przyczyn nierozwiązania wielu pilnych spraw w tej ważnej dziedzinie życia społeczno-kulturalnego. Poprawę skuteczności zarządzania systemem szkolnym w Polsce upatrywał we włączeniu do tego procesu samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, chociaż nie był też skłonny powierzyć im „na wzór anglosaski” – wszystkich spraw oświatowych. Popierał model pośredni Na ten temat pisał w latach okupacji:

„[...] wypowiadam się za znacznym rozszerzeniem zadań samorządu terytorialnego, jednak nie chciałbym zwolnić państwa od kompetencji i dużych obowiązków w zakresie oświaty i kultury. Stanowisko to uzasadniam dwoma okolicznościami: a) po wojnie staną przed nami tak olbrzymie za-

²⁴ Boss, ACW, sygn. 146/7/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II. Do realizacji przedłożonych projektów potrzebnych było 87 000 izb lekcyjnych. Wstąpienie Cz. Wycecha na posiedzeniu Rady Ministrów 27 czerwca 1946 r. zostało opublikowane, por. W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 527–530.

²⁵ Treść tego dokumentu została opublikowana, por.: S. Mauersberg, S. Walczak (oprac.), *Oświata polska 1944–1956. Wybór źródeł, część pierwsza lata 1944–1948*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne. Zarząd Główny, Warszawa 1999, s. 127–133. W publikacji tej zamieszczone zostały także fragmenty projektów pozostałych trzech aktów prawnych: *Dekret o organizacji, utrzymaniu i budowie publicznych szkół powszechnych*, s. 133–135; *Dekret o organizacji, zakładaniu i utrzymywaniu średnich szkół zawodowych*, s. 135–139; *Dekret o organizacji, utrzymywaniu i budowie publicznych przeszkoli*, s. 139–142.

²⁶ AAN, KRN, sygn. 43, Protokół z 26 posiedzenia Komisji Oświatowej, 4, 5 czerwca 1946 r., k. 379, 381.

²⁷ Boss, ACW, sygn. 146/7/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II..., dz. cyt.; Ustawa z dn. 15 lipca 1961 roku o rozwoju systemu oświaty i wychowania, *Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (dalej: Dz. U. PRL) 1961, nr 32, poz. 160.

dania, że tylko jeden czynnik nie podołałby im i b) przejście do powiększenia zadań i uprawnień samorządu w zakresie oświaty i kultury winno się dokonywać w sposób ewolucyjny, w miarę jak będą przekazywane inne dziedziny pracy państwowej oraz po przeprowadzeniu przebudowy samorządu i rozszerzeniu jego podstaw finansowo-gospodarczych²⁸.

Wycech uważał, że do zadań państwa należy określenie linii polityki kulturalno-oświatowej, jej podstaw finansowych, norm prawnych oraz treści i form pracy dydaktyczno-wychowawczej. Obowiązkiem zaś samorządów jest świadczenie rzeczowe na rzecz szkolnictwa, zakładanie i utrzymywanie przedszkoli oraz placówek upowszechniania kultury, np. bibliotek²⁹. Do realizacji tej idei przystąpiono już w okresie okupacji, opracowując system funkcjonowania samorządowych organów oświaty i kultury, ich skład osobowy, i szeroki zakres działalności³⁰.

Obejmując więc stanowisko ministra oświaty uznał za jeden ze swoich priorytetów działania utworzenie struktur samorządowych zarządzania szkolnictwem, mających poparcie społeczeństwa. W tym celu już 11 sierpnia 1945 r. wydał Okólnik nr 40, mocą którego powoływał gminne i powiatowe komisje oświatowe. We wstępie do tego aktu prawnego minister poinformował, że podstawą do wydania okólnika była ustawa z 23 lutego 1939 r. o zespoleniu samorządu szkolnego z samorządem terytorialnym³¹. Zaznaczył, że w kompetencje wymienionych w ustawie rad gminnych i rad powiatowych weszły gminne, miejskie i powiatowe rady narodowe. W okólniku określono orientacyjną liczbę członków gminnych i powiatowych komisji (do 9 osób) i podano stanowiska i instytucje, które powinni one reprezentować. Przedstawiciele rad narodowych mieli pochodzić z wyboru, zaś dwóch reprezentantów środowiska nauczycielskiego i wytypowanego dyrektora szkoły średniej lub innej ponadpodstawowej (jeżeli taka istniała) delegowały władze szkolne na wniosek ZNP. Cele i zadania komisji oświatowych nawiązywały bardzo silnie do koncepcji sformułowanych w Departamencie Oświaty i Kultury³² w czasie okupacji i obejmowały kwestie formułowania wniosków w sprawach budżetowych placówek oświatowo-kulturalnych, analizowania potrzeb i możliwości ich realizacji dla zapewnienia sprawnej pracy instytucji oświatowych, opiniowania sieci szkół wszystkich typów na obszarze działania, rozpatrywania zasadności tworzenia przedszkoli, burs szkolnych, bibliotek, świetlic, prowadzenia prac w zakresie oświaty dorosłych, opieki nad zdrowiem uczniów i warunkami sanitarno-higienicznymi szkół, współdziałania z organizacjami wspomagającymi uczącą się młodzież, budowy szkół

²⁸ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Robotniczego (dalej: AZHRL), zespół: Zbiory Czesława Wycecha (dalej: ZCW), sygn. 17, Cz. Wycech, Zadania polskiej polityki kulturalnej. Napisano w zimie 1943/44 r.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże; Boss, ACW, *Z myślą o wolnej Polsce...*, dz. cyt.

³¹ Ustawa z dn. 23 lutego 1939 r. o zespoleniu samorządu szkolnego z samorządem terytorialnym, Dz. U. RP 1939, nr 16, poz. 93.

³² AZHRL, sygn. ZCW 17, Cz. Wycech, *Zadania polskiej polityki...*, dz. cyt.

i mieszkań nauczycieli. Komisja powiatowa miała ponadto za zadanie zajmować się szkolnictwem ponadpodstawowym, współdziałaniem z gminnymi radami narodowymi i komisjami oświatowymi w gminach. Komisje gminna i powiatowa ściśle współpracowały z administracją szkolną i zapraszały jej przedstawicieli na posiedzenia³³. Wydany okólnik Wycech traktował jako przejściowy, obowiązujący do czasu kompleksowego uregulowania pracy samorządowych organów oświaty i kultury. Zalecił podanie go do wiadomości inspektorom szkolnym.

Z kolei podsekretarz stanu w Ministerstwie Administracji Publicznej, dr Zaruski Michalski, zobowiązał wszystkich wojewodów do natychmiastowego wykonania przez samorządy zadań wynikających z treści okólnika nr 40. Przede wszystkim zaś zalecił ukonstytuowanie się komisji gminnych i powiatowych w porozumieniu z właściwymi inspektorami szkolnymi³⁴.

Tymczasem okólnik Wycecha wywołał duże niezadowolenie w PPR. Bieńkowski stwierdził, że godzi on w kompetencje rad narodowych³⁵. Na posiedzeniu Komisji Oświatowej KRN, w której mieli przewagę przedstawiciele PPR, PPS i SL, 6 listopada 1945 r. Karol Kurpiewski ze Stronnictwa Ludowego zarzucił, że ustawa z 23 lutego 1939 r. o zespoleniu samorządu szkolnego z samorządem terytorialnym, na której oparto okólnik, nie odpowiada aktualnym wymagom. Postulował, aby komisjom oświatowym w gminach i powiatach przewodniczyli wybitni społecznicy lub osoby wywodzące się ze środowiska nauczycielskiego, a nie przedstawiciele władz publicznych. Z kilkoma wnioskami o podobnej treści wystąpił także członek Komisji Oświatowej – Wysocki. Reprezentant zaś Ministerstwa Oświaty, bliski współpracownik Wycecha – Stanisław Kwiatkowski stwierdził niespodziewanie, że okólnik nr 40 wykazuje dużą niezgodność z rzeczywistością w terenie i w związku z tym powinien być zmieniony³⁶. W podjętej uchwale Komisja Oświatowa KRN domagała się uchylecia okólnika przez prezydium Krajowej Rady Narodowej³⁷.

Z kolei Komisja Organizacyjno-Samorządowa Krajowej Rady Narodowej postanowiła zapoznać się ze stanowiskiem Ministerstwa Oświaty w sprawie organizacji i zakresu działania samorządu w dziedzinie systemu kształcenia oraz rozpatrzyć stosunek formalno-prawny okólnika nr 40 do dekretu o radach narodowych na posiedzeniu 27 listopada 1945 r.³⁸

³³ Okólnik nr 40 z dn. 14 sierpnia 1945 r. [...] w sprawie powołania gminnych i powiatowych komisji oświatowych, *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty* (dalej: *Dz. Urz. Min. Ośw.*) 1945, nr 3, poz. 102.

³⁴ AAN, KRN, sygn. 829, Pismo Ministerstwa Administracji Publicznej z 9 października 1945 roku do wszystkich wojewodów w sprawie wykonania postanowień okólnika nr 40.

³⁵ W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 216.

³⁶ AAN, KRN, sygn. 43, Protokół z 9 posiedzenia Komisji Oświatowej, 6 listopada 1945 r., k. 90.

³⁷ W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 216.

³⁸ AAN, zespół: Ministerstwo Oświaty, sygn. 73, Pismo T. Bartoszewicza z 23 listopada 1945 roku do Cz. Wycecha w sprawie obrad Komisji Organizacyjno-Samorządowej KRN w dn. 27 tegoż miesiąca, k. 11.

Inicjatywa Wycecha, dotycząca zwiększenia udziału samorządów w sprawach szkolnictwa, wymusiła zainteresowanie się sprawami oświaty jednego z głównych ośrodków władzy – prezydium KRN, które, w obawie przed uszczupleniem kompetencji rad narodowych i wyzwoleniem autentycznych, trudnych do sterowania, inicjatyw społecznych, podjęło w tej kwestii określone działania. Ich końcowym rezultatem był projekt „Dekretu o zadaniach i organizacji samorządu terytorialnego w dziedzinie oświaty i kultury”, projekt rozporządzenia i uchwała prezydium KRN w sprawie działania komisji oświatowych³⁹. W rezultacie tych zabiegów cenne i odważne działanie Wycecha zostało zniweczone. W zmienionych warunkach politycznych, po wyborach 19 stycznia 1947 r., nie miało już absolutnie możliwości realizacji.

Oprócz rozwiązywania zasadniczych problemów dotyczących struktury terytorialnej i pracy administracji szkolnej, kompleksowej reformy szkolnictwa oraz próby wprowadzenia usamorządowania oświaty, pod kierownictwem Wycecha realizowano szereg innych, doniosłych inicjatyw. W zakresie organizowania wychowania przedszkolnego oparto się na planach opracowanych zbiorowo w Departamencie Oświaty i Kultury w czasie okupacji. W Polsce nie było szerszych tradycji powszechności wychowania przedszkolnego, z wyjątkiem Śląska i miast Warszawy oraz Łodzi. Niemniej społeczeństwo szybko doceniło znaczenie przedszkola w wychowaniu dziecka. Ministerstwo Oświaty podjęło prace nad przebudową programów wychowania i kształcenia w tych placówkach. Poczyliło starania na rzecz produkcji mebli i zabawek do przedszkoli. W krótkim czasie wydało kilka instrukcji regulujących sprawy wychowania przedszkolnego. Wycech położył duży nacisk na upowszechnienie wychowania przedszkolnego, zwłaszcza wśród dzieci sześć- i pięcioletnich⁴⁰.

On też doprowadził instrukcjami o organizacji lat szkolnych 1945/46 i 1946/47 do praktycznej likwidacji trzystopniowej struktury szkoły powszechnej, wynikającej z tzw. „ustawy jędrzejewiczowskiej” i ustanowił jednoroczne klasy szkolne.

Pod naciskiem pepeerowskich zwolenników natychmiastowego przedłużania obowiązku szkolnego wydał zarządzenie 11 lipca 1946 r. o wprowadzeniu ośmioletniego obowiązku szkolnego dla każdego dziecka (na Śląsku taki obowiązek istniał przed wojną i w czasie okupacji)⁴¹ w powiatach Będzin, Bielsko, Bytom miasto i powiat, Koźle, Lubliniec, Pszczyna, Racibórz, Rybnik, Sosnowiec, Strzelce [Opolskie], Tarnowskie Góry, Zabrze, Zawiercie, Biała, Tarnów,

³⁹ W. Chmielewski, *Polska administracja szkolna...*, dz. cyt., s. 217–219.

⁴⁰ *Materiały sprawozdawcze z działalności Ministerstwa Oświaty w okresie od lipca 1944 do grudnia 1946 r.*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1948, s. 70–81.

⁴¹ Boss, ACW, sygn. 146/76/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II..., dz. cyt.

Częstochowa, Przeworsk, Łódź miasto i powiat, Skierniewice, Gniezno, Wąbrzeźno oraz miście stołecznym Warszawie⁴².

Skrzeszewski, który ponownie został ministrem oświaty w lutym 1947 roku wprowadził w roku szkolnym 1947/48 fakultatywnie ośmioletni obowiązek szkolny i upowszechnienie klas ósmych w 1 273 szkołach ośmioklasowych, głównie w województwach śląskim, poznańskim, łódzkim i warszawskim. Jednak po roku wycofał się z wdrażania w życie koncepcji ośmioletniej szkoły powszechnej i powrócił do powszechnego, siedmioletniego obowiązku szkolnego. Wycech uważał wprowadzanie ośmioletniego obowiązku szkolnego w latach czterdziestych za przedwczesne z uwagi na brak kadry nauczycielskiej, bazy lokalowej, a przede wszystkim środków finansowych. Twierdził, że dopiero po upływie sześciu lat od rozpoczęcia wdrażania likwidacji trzystopniowej szkoły powszechnej na podstawie jego decyzji z lat 1945–1946 i zmianie w ten sposób po pełnym cyklu funkcjonowania szkoły, całej struktury szkolnictwa powszechnego, a więc najwcześniej w roku szkolnym 1951/52, można było przedłużyć obowiązek szkolny do ośmiu lat. Przewidywał, że wówczas będzie około 10 800 pełnych, siedmioklasowych szkół podstawowych. Niektóre z nich przyjmą uczniów ze szkół o jednym i dwóch nauczycielach. Spadnie także liczba uczniów – osiem roczników szkolnych będzie liczyć 3,5 mln uczniów (w roku szkol. 1947/48 siedem roczników obejmowało 3 225 tys.). Do roku szkol. 1951/52 można było, przy skoncentrowanym wysiłku, zwiększyć kadrę nauczycielską do 108 000⁴³. Określona liczba szkół uczniów i nauczycieli stworzyłaby sprzyjające warunki do realizacji ośmioletniego obowiązku szkolnego.

Tymczasem wybrano inną drogę reform. Instrukcją ministra oświaty z 4 maja 1948 r. wprowadzono tzw. jedenastolatkę⁴⁴, uznając ją za częściowe wykonanie uchwały Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi w czerwcu 1945 roku. Ośmioletni obowiązek szkolny wprowadzono, wspomnianą wcześniej, ustawą o rozwoju systemu oświaty i wychowania z lipca 1961 roku. W czasie wdrażania jej postanowień liczba dzieci w wieku szkolnym była jednak już znacznie wyższa i wynosiła, jak podaje Wycech, w roku szkol. 1961/62 – 4,9 mln, a w roku szkol. 1967/68 – 5,7 mln. Wzrost liczby uczniów wywołał potrzebę zwiększenia kształcenia nauczycieli i budowy nowych izb lekcyjnych. Spowodowało to wydatne podniesienie kosztów wdrażania ośmioletniego obowiązku szkolnego. Sytuację tę po latach Wycech skomentował zdaniem: „Sądzę,

⁴² Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 11 czerwca 1946 o wprowadzeniu w niektórych powiatach Rzeczypospolitej 8-letniego obowiązku szkolnego, Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego 1946 r., nr 7, poz. 278.

⁴³ Boss, ACW, sygn. 146/76/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II..., dz. cyt.

⁴⁴ Tamże; Instrukcja z dn. 4 maja 1948 r. [...] w sprawie roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym, Dz. Urz. Min. Ośw. 1946, nr 5, poz. 86.

że moja koncepcja przedłużenia obowiązku szkolnego w roku szkolnym 1951/52 była słuszniejsza⁴⁵. Trudno nie zgodzić się ze stanowiskiem byłego ministra.

Podjęto wstępne reformy w szkolnictwie średnim. Na mocy dekretu o organizacji szkolnictwa w okresie przejściowym ustanowiono rozporządzeniem ministra oświaty z 1 lipca 1946 r. trzyletnie gimnazjum oparte na siedmioletniej szkole powszechnej. Utworzono klasę wstępną przy gimnazjach trzyletnich dla wyrównania poziomu wiadomości uczniów ze szkół powszechnych o mniej niż trzech nauczycielach. Zniesiono klasę pierwszą gimnazjum i dotychczasową klasę drugą przekształcono w klasę I gimnazjum. Podobnie uczyniono z kolejnymi klasami gimnazjalnymi. Te doniosłe inicjatywy zmierzały do ujednoczenia ustroju szkolnego w okresie przejściowym. Nie wprowadzono zmian w dwuletnim liceum ogólnokształcącym, utrzymując wydziały: humanistyczny, matematyczno-fizyczny i przyrodniczy. Przystąpiono do organizowania szkół średnich na wsi, co było swoistego rodzaju fenomenem i świadectwem prawdziwej demokracji szkolnictwa⁴⁶.

„Powstał w kraju – pisze Wycech – żywiłowy, masowy ruch kształcenia się, czego wyrazem powstanie w ciągu 1945 roku 89 gimnazjów na wsi, wyrosłych na podłożu tajnej oświaty, prowadzenie korespondencyjnych kursów gimnazjalnych przez Związek Młodzieży Wiejskiej, otwieranie szkół średnich przez samorządy (116 szkół) i organizacje społeczne (52 szkoły)»⁴⁷.

Usprawniono system kształcenia nauczycieli, tworząc dwuletnią podbudowę pod skrócone dwuklasowe liceum pedagogiczne⁴⁸. Umożliwiło to, wraz z rozpoczęciem roku szkolnego 1947/48 utworzenie przez Skrzyszewskiego czteroletniego liceum pedagogicznego, opartego na siedmioletniej szkole podstawowej, które wydłużone w 1957 roku do pięciu lat nauki, przetrwało do 1970

⁴⁵ Boss, ACW, sygn. 146/76/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II..., dz. cyt.

⁴⁶ *Materiały sprawozdawcze...*, dz. cyt., s. 68, 69.

⁴⁷ Boss, ACW, sygn. 146/7/2, Cz. Wycech, *Materiały w sprawie reformy oświaty w latach 1945–1946*, t. II..., dz. cyt.

⁴⁸ Idea utworzenia dwuletnich liceów pedagogicznych powstała w kręgu osób skupionych wokół Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP) w Londynie pod koniec 1943 roku i na początku 1944 roku. W jej realizacji duży udział miał dr Jan Konopnicki, który wraz z zespołem opracował dwuletni program nauczania w liceach pedagogicznych. Według tego programu pracowały polskie licea pedagogiczne w Nazaret na Bliskim Wschodzie, Valivade w Indiach, Lubece w Niemczech (przeniesione później do Miłosnej na Dolny Śląsk), por.: Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie (dalej: APIMS), zespół: MWRiOP, sygn. A.19.II/20, Pismo A. Skąpskiego z 6 lutego 1945 r. do J. Konopnickiego w sprawie programu nauczania w liceum pedagogicznym: tamże, Pismo J. Konopnickiego z 19 lutego 1945 r. do MWRiOP w sprawie programu nauczania liceum pedagogicznego; W. Kowalczyk, *Szkolnictwo polskie w Niemczech w latach 1945–1948*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1961, s. 158, 159.

roku. W 1946 roku utworzono nowy typ zakładu kształcenia nauczycieli – trzyletnią (początkowo) Wyższą Szkołę Pedagogiczną, która, według wstępnych założeń, miała kształcić nauczycieli dla szkół powszechnych. Stopniowo zlikwidowano pedagogia. Ustabilizowano i ujednolicono nauczycielskie kursy kwalifikacyjne i dokształcające. Zarządzeniem ministra oświaty z 14 września 1945 r. powołane zostały komisje rejonowe, które kierowały samokształceniem czynnych nauczycieli niewykwalifikowanych. Komisje wywarły istotny wpływ na zapewnienie kadry nauczycielskiej dla szkół podstawowych w pierwszym po wojennym dziesięcioleciu. Prowadzono prace studyjne nad liceami pedagogicznymi ze specjalnością (które uruchomiono pod rządami Skrzyszewskiego). Reaktywowano działalność Wyższych Kursów Nauczycielski, Państwowych Kursów Nauczycielskich i instytutów pedagogicznych. W ten sposób stworzono system kształcenia nauczycieli, który przetrwał praktycznie do połowy lat pięćdziesiątych⁴⁹.

Krytycznie odnosząc się do jednostronnej reformy szkolnictwa, przyjętej w czerwcu 1945 roku na zjeździe w Łodzi, minister podjął szereg inicjatyw zmierzających do dostosowania kształcenia zawodowego młodzieży do potrzeb kadrowych kroju w okresie intensywnej odbudowy. Oparł szkoły zawodowe na siedmioklasowej szkole powszechnej (coraz częściej nazywanej podstawową). Szkoły dokształcające uczynił średnimi szkołami zawodowymi. Nadany przez niego kierunek rozwoju tego typu szkolnictwa starał się wprowadzić w życie w następnych latach jego bliski współpracownik, wspomniany już, Kwiatkowski⁵⁰.

Przystąpiono do organizowania opieki nad dzieckiem, która od czerwca 1945 roku znalazła się w gestii Ministerstwa Oświaty. Rozwijano szkolnictwo specjalne⁵¹.

Przed wyborami do sejmu ustawodawczego, na zjeździe kuratorów okręgów szkolnych 21 października minister oświaty dokonał bieżącego (później, z perspektywy czasu czynił to kilkakrotnie) podsumowania, bilansu swoich rządów i na tej podstawie określił zadania na najbliższy czas. Za najważniejsze osiągnięcie uznał zdemokratyzowanie oświaty, ułatwienie do niej dostępu dzieci wywodzących się z warstw ubogich, a zwłaszcza spośród robotników i chłopów. Uważał, że nastąpiło wstępne ukształtowanie zarysu systemu oświatowego i ustroju szkolnego. Należało jeszcze określić dalsze etapy jego realizacji i skoordynować je z możliwościami finansowymi państwa i sytuacją kadrową. Uznał, że istnieje pilna potrzeba określenia hierarchii potrzeb.

⁴⁹ W Chmielewski, *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944–1956)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006, s. 46–51.

⁵⁰ S. Mauersberg, M. Walczak, *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944–1956)*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne. Zarząd Główny, Warszawa 2005, s. 83; *Materiały sprawozdawcze...*, dz. cyt., s. 212–218.

⁵¹ S. Mauersberg, M. Walczak, *Szkolnictwo polskie...*, dz. cyt., s. 88–91; *Materiały sprawozdawcze...*, dz. cyt., s. 12.

Istotną sprawą było też stworzenie lepszych warunków bytowych dla nauczycieli, a tym samym zahamowanie odpływu z zawodu (tylko od lipca do grudnia 1945 roku odeszło do pracy poza szkolnictwem około 4 000 nauczycieli). Sprawy kadrowe, wyłożone starania, podejmowane wspólnie z Zarządem Głównym ZNP o zwolnienie z aresztu, więzień i zsyłek w głąb ZSRR stanowiły priorytet w pracy ministra. Pragnął on również doprowadzić do końca realizację zasady bezpłatności szkół. Niezbyt konsekwentne wykonywanie tego zadania wzbudzało krytykę postępowania ministra wśród czynników rządowych i w społeczeństwie⁵².

Reasumując, należy stwierdzić, że w ciągu kilkunastu miesięcy kierowania polską oświatą Wycech podjął szereg doniosłych inicjatyw zmierzających do zreformowania i usprawnienia polskiego szkolnictwa. Dowiódł, że w trudnych warunkach, wykorzystując posiadaną wiedzę i doświadczenie, można wiele uczynić dla odbudowy i rozwoju systemu edukacji w nowych warunkach politycznych. Wdrażane przez niego koncepcje oświatowe owocowały pozytywnymi rezultatami przez wiele lat. Zasługi Wycecha dla polskiej oświaty są bardzo duże, lecz mało znane i niedoceniane. Wymagają długotrwałych i gruntownych badań naukowych.

Bibliografia

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół: Krajowa Rada Narodowa, sygn. 42, 43, 829; zespół: Ministerstwo Oświaty: sygn. 73.
- Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół: Komitet Warszawski Polskiej Partii Robotniczej, sygn. 182.
- Archiwum Zakładu Historii Ruchu Robotniczego, zespół: Zbiory Czesława Wycecha, sygn. 17
- Białas S., *Organizacja szkolnictwa w Polsce*, Księgarnia – Wydawnictwo – Skład Nut. Wiedza. Zawód. Kultura, Tadeusz Zapiór i S-ka, Kraków 1950.
- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Dział Rękopisów, zespół: Archiwum Czesława Wycecha, akcesja, sygn. 31/78, 35/78, 146/7/2, 146/76.
- Chmielewski W., *Kształcenie nauczycieli w okresie ideologizacji szkolnictwa (1944–1956)*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2006.
- Chmielewski W., *Polska administracja szkolna w latach 1944–1950*, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2010.
- Grześ B. (red.), *100 lat ZNP. Ludzie, fakty, sprawy, wydarzenia*, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP Spółka z o.o., Warszawa 2005.
- Grześ B., *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni po współczesność*, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii Eksploatacji, Warszawa 2000.

⁵² AAN, Min. Ośw., sygn. 44, Przemówienie Czesława Wycecha na Zjeździe Kuratorów dn. 21 X 1946 r., k. 3–4.

- Instrukcja z dn. 4 maja 1948 r. [...] w sprawie roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym, Dz. Urz. Min. Ośw. 1946, nr 5, poz. 86.
- Kowalczyk W., *Szkolnictwo polskie w Niemczech w latach 1945–1948*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1961.
- Materiały sprawozdawcze z działalności Ministerstwa Oświaty w okresie od lipca 1944 do grudnia 1946 r.*, Warszawa 1948.
- Mauersberg M., Walczak M., *Szkolnictwo polskie po drugiej wojnie światowej (1944–1956)*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne. Zarząd Główny, Warszawa 2005.
- Mauersberg S., Walczak (oprac.), *Oświata polska 1944–1956. Wybór źródeł, część pierwsza lata 1944–1948*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne. Zarząd Główny, Warszawa 1999.
- Okólnik nr 40 z dn. 14 sierpnia 1945 r. [...] w sprawie powołania gminnych i powiatowych komisji oświatowych, Dz. Urz. Min. Ośw. 1945, nr 3, poz. 102.
- Oświadczenie Kraju (opinia Departamentu Oświaty i Kultury), „Wiadomości Nauczycielskie” 1944, nr 11–12.
- Oświata i kultura w Polsce Powojennej. Wytyczne polityki kulturalno-oświatowej Ministerstwa WRiOP według exposé wygłoszonego przez ministra WRiOP ks. Prałata Zygmunta Kaczyńskiego na posiedzeniu Rady Narodowej w dn. 17 lutego 1944, „Nauka i Wychowanie” [Londyn] 1944, nr 5.
- Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 11 czerwca 1946 r. o wprowadzeniu w niektórych powiatach Rzeczypospolitej 8-letniego obowiązku szkolnego, Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Śląskiego 1946 r., nr 7, poz. 278.
- Rozporządzenie Ministra Oświaty z dn. 8 listopada 1946 r. o podziale okręgów szkolnych na obwody szkolne. Załącznik do rozporządzenia: Wykaz obwodów szkolnych, Dz. U. RP 1947, nr 12, poz. 48.
- Świdwiński S. (red.), *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18–22 czerwca 1945*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1945.
- Ustawa z dn. 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dz. U. PRL 1961, nr 32, poz. 160.
- Ustawa z dn. 23 lutego 1939 r. o zespoleniu samorządu szkolnego z samorządem terytorialnym Dz. U. RP 1939, nr 16, poz. 93.